

Scrisori, *exive* și petiții: corespondența scrisă a persoanelor deținute¹

Marian Badea

Universitatea din București

Abstract : *Following Vaclav Havel and Milan Simecka, will be observed the functions of the written correspondence between inmates and their families. Is the diminution of uncertainty, tested by the newcomers in prison, one of these functions ? Preparing a practical research, the academic paper contains a documentation of this question. On the other hand, the clandestine written correspondence – as *exive* or *kites* – seems to enhance the accommodation to the prison community. In their correspondence with the public authorities, the inmates may exercise the right to petition. The result of this dialogue may influence either the inmate's biography and the prison's practice.*

Keywords : detention, uncertainty, turning point, deculturation, written correspondence

Cuvinte-cheie : detenție, incertitudine, bifurcație, deculturație, corespondență scrisă

Miza acestui articol este una pe cât de simplă, pe atât de necesară, în condițiile unui început de cercetare : formularea de întrebări care să potențeze explicația unor aspecte privitoare la *deculturație* și schițarea unor comparații orientate către clarificarea modului în care persoanele deținute gestionează informația scrisă, în penitenciar. Preocuparea pentru o astfel de ordonare metodologică, în condițiile în care opțiunea de lucru este pentru cercetarea calitativă inductivă, a congrescut cu atracția față de ceea ce a devenit o temă : măsuri ale incertitudinii, în detenție.

Parcurgând câteva colecții de scrisori ale unor personalități care au încercat experiența detenției, având la dispoziție descrieri ale mediului penitenciar, care privesc și latura comunicării scrise, punând în dialog câteva construcții teoretice apropiate sau aparent depărtate de tema cercetării, am pornit la colectarea de date specifice, dintr-un penitenciar de maximă siguranță și din probațiune. Unele dintre scrisorile pe care Vaclav Havel

și Milan Simecka le-au scris din detenția lor politică mi-au fost la îndemână, fiind publicate. La ele s-au adăugat scrisori ale deținuților, așa cum le-am găsit în studiile orientate către penitenciar și practicate din diverse perspective. Trei abordări sociologice ale temei incertitudinii mi-au atras atenția, prin densitatea conceptuală pe care au dezvoltat-o. În cadrul proiectului CNCSIS, cele două vizite în Penitenciarul Giurgiu mi-au prilejuit patru interviuri cu persoane deținute și „interviuri informale” (Chenitz, Swanson, 1986, 79) cu patru angajați ai instituției. Am adăugat analiza câtorva petiții transmise de persoane deținute, către diverse instituții publice, și reorientate către probațiune.

Articolul este organizat în patru secțiuni care tratează scrisorile, *exivele* și petițiile deținuților, respectiv cadrul normativ al penitenciarelor, privitor la corespondența scrisă a persoanelor care execută pedepse în închisoare. Acest plan se întrepătrunde cu o altă desfășurare a informațiilor, care vizează

traectoria unei persoane condamnate, în penitenciar, de la intrare (perioada de *carantină și observare*), trecând prin executarea propriu-zisă, până la perioada premergătoare liberării (condiționate).

Orientarea cercetării către persoanele condamnate la pedepse mai lungi face posibilă observarea unor posibile marcaje mai accentuate ale timpului petrecut în penitenciar. „Atât propriul meu organism, cât și societatea în care trăiesc îmi impun, mie și timpului meu interior, anumite secvențe de evenimente care implică așteptarea.” (Berger, Luckmann, 1966/1999, 38) – este o afirmație de sinteză, care, în plus, atrage atenția asupra unei calități – aceea de a aștepta – care, după cum se va vedea, pare asociată practicii de a corespunde, în scris. O analiză, așa cum o propune Matthews (1999), poate aduce clarificări, printr-o triplă diferențiere :

1. „Timpul fizic este durata necesară îndeplinirii anumitor sarcini și este măsurată, în principal, în termeni de activități și experiențe ale corpului” (40). Influența pe care penitenciarul, prin programarea rutinieră a activităților, o are asupra ritmului corpului deținutului este determinantă în așa măsură, încât „fiecare instituție totală poate fi privită ca un fel de mare moartă, pe care apar mici insule de activitate vie, captivantă” (Goffman, 1961/2004, 69) ;
2. „Timpul mental sau timpul *interior* se referă la procesele de reflecție și imaginare” (40). Reformatorii instituției penitenciare din secolul al XIX-lea au accentuat aspectele constructive ale unor asemenea procese, cu rezultatul dezirabil, „reformarea personală”, însă realitatea arată cum poate apărea „senzația de timp mort și inert” (Goffman, 1961/2004, 69), detenția putând provoca efecte nedorite, precum depresia sau sinuciderea ;
3. „Timpul social implică o continuă mișcare între trecut, prezent și viitor” (40). În penitenciar, mai ales când pedeapsa este lungă, prezentul devine continuu și suspendat : întrevederile cu persoanele deținute în Penitenciarul Giurgiu mi-au putut arăta cum, majoritatea, nu doar că nu purtau ceas, dar nici nu-și puteau

aminti ziua calendaristică în care ne aflăm ; lipsindu-se de ceas și calendar, ei nu mai puteau fi priviți – și, poate, nici nu mai erau – *oameni ai timpului lor* (Berger, Luckmann, 1966/1999, 39).

La baza oricărei analize a modului în care timpul este administrat și perceput, în penitenciar, se așază observația conform căreia unitatea de măsură finală a pedepsei (în special a celei executate în penitenciar) este timpul. În acest context, sunt de amintit cele patru atribute ale pedepselor centrate pe timp, după cum le identifică Matthews (1999, 39) : timpul se află, în mod egal, la dispoziția tuturor cetățenilor, indiferent dacă sunt săraci sau bogați ; este un plus de obiectivitate a modului în care sunt dimensionate pedepsele centrate pe timp, severitatea acestora putând fi pusă în legătură mai precisă cu gravitatea infracțiunii ; timpul fiind un construct social, penitenciarul, locul în care se execută pedepsele centrate pe timp, devine un rezultat al unui proces de „civilizare” ; în principiu, timpul poate fi transformat în beneficiul propriu de persoanele deținute care muncesc sau se implică în activități de dezvoltare personală.

Din compararea acestor perspective temporale, apare o primă întrebare : în ce măsură, corespondența scrisă a persoanelor deținute influențează trăirea timpului lor fizic, interior, și, mai ales, a celui social, care presupune raportarea la viitorul exterior penitenciarului ?

Scrisori

Cele două obiecte de analiză importante din această secțiune sunt de același tip : documente scrise, neoficiale, inițial personale, private (sau cvasiprivat, de vreme ce erau trecute prin filtrul cenzurii), devenite publice. Sunt două volume care conțin scrisorile a doi intelectuali, dedicați scrisurii, condamnați și pentru că pledau pentru libertatea de expresie, în perioada de „normalizare” din Cehoslovacia. Imaginea obținută, prin parcurgerea celor două seturi de documente, este unilaterală, pentru că prezintă doar scrisorile trimise de persoanele deținute și, în plus,

sunt și rezultatul selecției editorilor. Analiza se va extinde și asupra scrisorilor pe care Claire Culhane, activist care pleda pentru abolirea penitenciarelor, le-a transmis unor deținuți ai penitenciarelor canadiene, în perioada 1976-1996, așa cum sunt redată în teza lui Alison Rowley (2005).

Corespondența pe care Vaclav Havel și Milan Simecka o poartă cu soțiile lor poate fi privită ca o reacție față de una dintre cele două incompatibilități specifice instituțiilor totale – așa cum sunt ele sesizate de către Goffman (1961/2004) –, cea dintre penitenciar (în acest caz) și familie: „Uneori, viața de familie este considerată în contrast față de viața solitară, dar, în realitate, un contrast mult mai pertinent îl oferă viața în comun, căci cei care mănâncă și dorm la locul de muncă, împreună cu un grup de colegi de lucru, nu pot să aibă în nici un caz o existență domestică semnificativă” (22). Limitările acelor vremuri impuneau orientarea corespondenței către o singură adresă; în acele condiții, nu puține erau trimiterile de mesaje și către alți membri ai familiei în scrisoarea către soție. Ar mai fi de luat în considerare și stringențele materiale, de căutat și alți factori care influențează perpetuare acestei practici, și în zilele noastre (unul dintre deținuții Penitenciarului Giurgiu a declarat că poartă corespondență cu sora lui, în aceste scrisori adresând câteva rânduri și părinților, chiar dacă aceștia i-au refuzat orice sprijin, odată cu noua condamnare).

Vaclav Havel a executat o pedeapsă de trei ani și jumătate, în perioada iunie 1979 – ianuarie 1983, liberându-se înainte de completarea celor patru ani și jumătate, cât fusese stabilit prin hotărârea judecătorească. Nu se afla pentru prima oară în penitenciar, și recăderea și-o declară mai mult decât o certitudine, o fatalitate: „Nu privesc detenția asta nici ca pe o tragedie, cum am făcut în 1977 (bineînțeles, atunci situația era mult mai gravă și, de asemenea, totul era nou pentru mine și eram speriat ceva de groază), nici drept o glumă, ca anul trecut. De data asta o consider mai degrabă o fatalitate și o tratez ca pe ceva ce mi-a fost de mult sortit... Dacă nu s-ar fi întâmplat, probabil că aș fi devenit tot mai neliniștit, pentru că m-aș fi

așteptat, inconștient, ca asta să se petreacă din clipă în clipă” (Havel, 2009, 14).

Primele unsprezece scrisori, între care se înscrie și cea din care am citat mai sus, pot fi tratate ca fiind speciale, pentru că sunt trimise din penitenciar, înainte de a primi hotărârea judecătorească. Ținând cont de faptul că „formularea de soluții alternative reprezintă o sursă importantă de incertitudine” (Zamfir, 1990/1995, 39), ar putea fi înțeleasă schimbarea fundamentală pe care trecerea de la calitatea de inculpat către cea de condamnat o provoacă deținutului: „Cât despre condamnarea mea, eram pregătit mental, nu m-a surprins și nu m-a luat pe nepregătite. Cu toate astea, starea mea de spirit s-a schimbat destul de mult după proces: au dispărut ultimele zvâcniri de nervozitate (ceea ce este de înțeles, pentru că incertitudinea este cea care ne tulbură, nu certitudinea...” (Havel, 2009, 42).

În zilele noastre, corespondența persoanelor deținute se poartă, din ce în ce mai mult, prin telefon, pe căi legale (utilizând telefonul instalat în incinta penitenciarului) sau clandestin (prin telefoanele portabile, introduse ilicit în spațiul de deținere); această cale este și la îndemâna persoanelor cu insuficiente abilități de scris și citit. Cu toate acestea, s-ar putea observa cum scrisorile continuă să fie folosite, mai ales pentru că sunt orientate către patru scopuri specifice, dincolo de acela de a dialoga cu cineva, la distanță (Comfort, 2007, 68-79): scrisorile devin substitute corporale; pot fi privite ca un dar; reprezintă o vitrină a „feminizării” bărbaților; pot atrage, obținând implicarea femeii într-o relație (poate chiar în „orgii platonice”, după cum le numește Simecka). Calitatea de obiect susceptibil de fetișizare, de „document semipermanent”, a scrisorii este sesizată de către Braman (1968/2007, 47) și detaliată de către Adams: „...scrisorile ca obiect au o prezență fizică; ele sunt documente semipermanente care reprezintă o reprezentare privată a unui moment în timp” (Acland, 2007, 189). Orientarea către această calitate o observăm, în cazul lui Havel: „Scrisorile astea sunt singurul lucru pe care îl avem aici. Le citim

de zeci de ori, întoarcem fiecare pagină pe toate părțile, ne bucurăm de fiecare fleac sau, din contra, ne întristăm și ne dăm seama cât de neputincioși suntem. Cu alte cuvinte, trebuie să îmi scrii scrisori drăguțe” (19). Mai mult decât atât, Simecka aproape că așază sub semnul sacralității lectura scrisorilor sau a imaginilor de acasă: „Ți-am scris deja, cu mai multe ocazii, despre ceremonia privată a citirii scrisorilor tale și despre cum le supun unor profunde analize textuale. Îmi amintesc de ele, aproape literă cu literă, și ele îmi sunt cea mai mare alinare. Așa se întâmplă și cu fotografiile tale” (Simecka, 2002, 4).

Incertitudinea cognitivă este definită prin două trăsături esențiale, incompletitudine și fragilitate, ale conștințelor relevante în raport cu un proces decizional relevant (Zamfir, 1990/1995, 33). Este de așteptat ca ea să fie observată în cazul persoanelor deținute, mai ales în prima parte, în preajma deciziei judecătorești de condamnare, și în ultima parte a executării pedepsei, cu ocazia reintrării în societate. Probabil că mai pregnantă este incertitudinea de fază – cea „cu privire la realizarea obiectivelor specifice fazei în care procesul decizional se află” (Zamfir, 1990/1995, 41) –, în prima perioadă a detenției, pe când, în ultima ei parte și în perioada de după liberare, ar putea fi accentuată incertitudinea reziduală – cea care „persistă în sistemul decident cu privire la fazele anterioare deciziei” (Zamfir, 1990/1995, 42) sau cea „din faza postdecizională în legătură cu natura dificultăților de implementare a deciziei” (Zamfir, 190/1995, 42). Aflat în penitenciar, înainte de primirea sentinței judecătorești cu privire la pedeapsă, Havel îi scrie soției: „Mă interesează și lucruri care ție, trăind în vacarmul lumii normale, ți se pot părea mărunte. Mă interesează totul pentru că nu știu nimic” (28). Simțind dureros acumularea de incompletitudine și aproximare, Havel va continua să solicite informații și în faza executării propriu-zise a pedepsei: „**SCRIE-MI MAI DES! SCRIE-MI MAI MULTE DETALII! SCRIE-MI MAI MULT!**” (263), căutând să se plaseze în aria incertitudinii reductibile,

care „se referă la situația decidentului caracterizată prin șanse ridicate ca, printr-un efort de cunoaștere, incertitudinea sa să fie redusă semnificativ” (Zamfir, 1990/1995, 39).

În fața multor alternative ipotetice, înainte de a-și cunoaște pedeapsa, Havel își exersează raționalizarea, însă resimte persistența incertitudinii: „Poate că sunt prea agitat, însă experiența mea din închisoare – o experiență absolut fundamentală – mi-a arătat că e mereu mai bine să fii pregătit dinainte pentru orice eventualitate” (24). Mai apoi, la puțin timp după primirea hotărârii judecătorești, își sondează din nou stările și, foarte prompt, încearcă să se re poziționeze: „Nu m-au cuprins nici depresia, nici deznădejdea, mă simțeam doar apatic și pasiv. Așa că, până la urmă, procesul a însemnat o cotitură bruscă; mă aflu într-o situație existențială complet nouă și primul lucru pe care trebuie să îl fac este să mă adaptez la ea, adică să descopăr o structură complet nouă de valori și o nouă perspectivă asupra tuturor lucrurilor – alte speranțe, alte scopuri, alte interese, alte bucurii. Trebuie să-mi creez o nouă concepție asupra timpului și, în cele din urmă, asupra vieții. Această etapă de amorțeală (influențată oarecum de oboseala provocată de încordarea și de tensiunea procesului) descrește treptat și învăț să mă acomodez cu noua situație. Am fost condamnat la patru ani și jumătate...” (43). Odată cu intrarea în a doua parte a executării pedepsei, Havel se simte din ce în ce mai împovărat de timpul trecut, și inventează un truc, care, mai mult decât a fi eficace, pare a fi o amputare: „Din întâmplare, am descoperit o modalitate de a-mi «scurta» pedeapsa: pur și simplu îmi imaginez că perioada deja ispășită nu a existat niciodată, că abia am fost încarcerat, și doar pentru cât timp mi-a rămas de fapt...” (215).

Scrisorile trimise din penitenciar pot reflecta, în desfășurarea lor, o creștere a preocupării deținuților, față de sine, despre care tratează Goffman (1961/2004): „Situația instituționalizaților, inferioară în raport cu cea pe care o aveau în lumea din afară, stabilită inițial prin procesele de despuiere, creează o ambianță de eșec personal

în care ideea căderii în dizgrație revine permanent. [...] Ca urmare, eul devine pentru instituționalizat subiectul predilect al conversațiilor și preocupărilor sale, în mai mare măsură decât se întâmplă în lumea din afară, ceea ce duce la multă autocompătămire” (67). Fără a se pune într-o „poveste, o istorie, o relatare tristă” (Goffman, 1961/2004) – ba chiar disprețuind genul de deținuți care caută modalități de a stârni compasiunea (vezi scrisoarea nr. 15) –, Havel dă primele semne ale unei replieri interioare, care se va accentua, odată cu trecerea timpului: „...una dintre sarcinile pe care vreau să le îndeplinesc în decursul acestei lungi șederi în închisoare este să *îmi consolidez sinele*” (45). Sunt de observat riscurile centrării pe un prezent continuu, pe care și Havel le mărturisește în ultima scrisoare dinaintea liberării: „O orientare necalificată înspre *aici* și *acum* , oricât ar fi de suportabilă, transformă inevitabil acele *aici* și *acum* în pustiire și în irosire...” (414).

S-ar putea descoperi cum stabilitatea imaginii cognitive pe care ajung să și-o formeze persoanele deținute are de suferit, odată cu trecerea timpului; cu alte cuvinte, se poate amplifica incertitudinea subiectivă, a lor. Mai mult, este posibilă observarea amplificării percepției, în general: „...cât de distorsionată este în acest loc perspectiva cuiva asupra a orice. Sunt mereu și disproporționat emoționat, impresionat și bine-dispus de către televizor (și de către filme)” (116). Acest *văz enorm și simț monstruos*, dezvoltat în mod paradoxal în penitenciar, îl alertează pe Havel: „Mărunțișurile sunt cele care mă deprimă, nu situația generală” (68).

Deprivarea, erodarea și fragilizarea, experimentate în detenție, pot conduce la o constatare generală (uimitoare fiind asemănarea dintre mărturisirea lui Havel, redată aici, și declarația unuia dintre deținuții Penitenciarului Giurgiu): „...uneori simt că devin tot mai prost: par să uit multe, să mă exprim greșit, să nu fac nimic pentru a-mi hrăni mintea și pentru a-mi lărgi orizonturile și par chiar să fi uitat cum să scriu” (143). Și, continuă Havel: „această senzație poate fi înșelătoare și poate să dispară brusc atunci

când mă voi întoarce în lumea normală, însă rămâne la fel de neplăcută...” (143).

Pe de altă parte, nu orice câștig de informație este favorabil, de vreme ce, „la un anumit nivel de cunoaștere, acumularea de noi cunoștințe poate avea efecte distructurante, producând o creștere, și nu o scădere a incertitudinii subiective” (Zamfir, 1990/1995, 39). Probabil că, prin această prismă, pot fi înțelese gesturi precum cel al lui N.V., deținut în Penitenciarul Giurgiu, de a se lipsi de ceea ce resimțea ca fiind surplus chinuitor de informație – rupând și aruncând fotografia, primită într-o scrisoare, a fiicei sale, pe care nu a mai văzut-o de trei ani. În condițiile executării pedepsei, în care persoanele deținute sunt forțate să-și amâne majoritatea deciziilor, acestea ar putea proceda la o drastică autolimitare a accesului la informațiile relevante, din afara penitenciarului (ceea ce ar putea fi tratat ca una dintre completările propoziției 2.16, din *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*).

Mai este de luat în considerare o caracteristică a corespondenței scrise a persoanelor deținute, cu alții semnificativi, din afara penitenciarelor, care poate fi privită ca un dezavantaj, în comparație cu ceea ce reprezintă corespondența prin telefon: amânarea sau imprecizia răspunsului la scrisori, greu de suportat, în detenție. În astfel de condiții, Simecka privește totul ca un dat, punând în congruență incertitudinea subiectivă cu cea obiectivă – „deja m-am obișnuit cu faptul că scrisorile mele și ale tale sunt un fel de monologuri a căror soartă nu depinde de noi” (2001, 21) –, pe când Havel se exprimă revendicativ, în încercarea de a reduce incertitudinea subiectivă – „...scrisorile mele seamănă cu niște monologuri. Ți-e chiar atât de greu să-mi scrii în fiecare săptămână?” (2008, 97).

Aproape de încheierea acestei secțiuni, aduc în discuție cel de-al treilea reper, pe care îl consider important pentru studierea corespondenței scrise, cu persoanele din penitenciare, teza lui Alison Rowley (2005). Mai mult decât analiza sociologică a scrisorilor transmise unor deținuți ai penitenciarelor canadiene, în perioada 1976-1996,

mi-a atras atenția – pe lângă problematizarea, din punct de vedere etic, a publicării corespondenței private – specificitatea acestei corespondențe, purtate de Claire Culhane, un activist care pleda pentru abolirea penitenciarelor. Acest ultim aspect, îmi permit să-l privesc prin prisma unui text, al lui Howard Becker, revelator prin chiar titlul lui, *Whose side are we on?* Pe scurt, față de situațiile în care studierea devianței ne conduce la încercarea unei simpatii față de oamenii supuși cercetării, nu ar fi cea mai potrivită reacție aceea de a încerca o balanșare nesfârșită, între punctele de vedere ale instituționalizațiilor și cele ale angajaților (așa cum este cazul aici). Mai degrabă, pe lângă asumarea angajamentelor personale sau politice, sunt de folosit resursele metodologice care să ne ferească de distorsiuni și de limitarea concluziilor, nicidecum de extrapolat hazardat. Așa stând lucrurile, voi prezenta câteva date obiective, obținute de la angajații Penitenciarului Giurgiu: dacă, în anul 2009, unii dintre cei aproximativ 1.500 de deținuți au primit 3.655 de scrisori, în medie pe trimestru, în primul trimestru al anului 2010, au primit 4.780 de scrisori; aceasta pe fondul observării unei ușoare tendințe de scădere a numărului de vizite, de la 3.250, în medie trimestrială, în anul 2009, la 3.200, în primul trimestru al anului 2010.

Pentru trecerea către următoarea secțiune, în care tratez comunicarea scrisă clandestină, a persoanelor deținute, folosesc un episod relatat de cea care a scris introducerea cărții lui Milan Simecka. Jirina Siklova amintește despre metoda „tradițională” de a transmite bilețele, în închisoare, în contextul în care ea și autorul scrisorilor publicate au fost deținuți în aceeași închisoare (Ruzyne), într-o aceeași perioadă. Pentru că așezarea lor, în corpurile clădirii închisorii, nu le permitea o astfel de corespondență clandestină, au solicitat, în mod oficial, o derogare de la regula, atunci valabilă, de a schimba unica adresă către care puteau transmite scrisori. Așa s-a ajuns la situația de a completa corespondența lor, în formatul prescris, într-un fel care marca dublu instituționalizarea lor totală: în colțul din dreapta-sus adresa

destinatarului, aceeași cu cea din colțul stânga-sus, unde trebuia înscrisă adresa expeditorului. Acest mod de a comunica, între două persoane relativ apropiate, printr-un terț îndepărtat, duce cu gândul la sistemul de comunicare prin rețeaua de telefonie fără fir. În acest context, ar putea fi clarificată natura relației dintre comunicarea scrisă legală (prin scrisori) și cea orală clandestină (prin telefoane portabile), cu exteriorul, a persoanelor deținute: există complementaritate ori suprapunere (și, poate, concurență)? În *Bilanț 2009*, Administrația Națională a Penitenciarelor înregistrează 9.938 telefoane descoperite și 2.688 „telefoane descoperite în sectorul vizite, mai înainte de a intra în posesia deținuților” (5).

Exive

Despre „ipostazele contextuale ale sensului scrisoare” va fi vorba, în această secțiune, despre „bilet trimis clandestin de deținuți de la o celulă la alta” și despre „scrisoare trimisă acasă prin unul din vizitatori, fără știrea ofițerilor de penitenciar”, respectând precizările oferite de Rodica Zafiu. Pentru argumentare, autoarea trimite la *Viețășii de pe Rahova. Din mărturiile unor condamnați pe viață*, acolo unde putem identifica o modalitate, conformă cu regulile instituției penitenciare (amintită și mai înainte, prin vocea Jirinei Siklova), de a comunica, folosită de persoane deținute în același timp, în același penitenciar: „Mami, eu ți-am mai scris o scrisoare prin poștă și vezi că ți-am pus și un plic să ai să poți să-mi dai răspuns” (Istodor, 2005/2008, 71).

Alte culegeri de argou, decât cele analizate de Rodica Zafiu, ajută la completarea imaginii despre comunicarea scrisă clandestină, utilizabilă de persoanele deținute. Unul dintre înțelesurile termenului *postillon* este acela de „bilet încapsulat într-un cocoloș din miez de pâine, care permite deținuților să comunice” (Colin, 1990/2006, 643). Acest termen, alături de *caleașcă*, posibil mijloc de transmitere ilicită a mesajelor scrise, între deținuți, face trimitere la poștă, adusă în

clandestinitate, însă. Continuând cercetarea argoului din mediul penitenciar, descoperim termenul *stiff*, desemnând și „bilețel, de obicei între deținuți” sau – ceea ce oferă plus de informație – „scrisoare introdusă ilicit într-un penitenciar, printr-o persoană de legătură etc.” (Green, 1998/2000, 1141). Față de ceea ce anunțam la începutul secțiunii, „scrisoare trimisă acasă prin unul din vizitatori, fără știrea ofițerilor de penitenciar”, acest ultim termen introduce o practică nouă, complementară : scrisoarea clandestină, din penitenciar, primește răspuns de aceeași natură, din afara spațiului de deținere (reciproca fiind, și ea, valabilă).

În *Comoditățile* înscrise, de către Goffman, în *Viața clandestină a unei instituții publice*, se face referire și la celebrele *kite*-uri. Mai precis, este amintită practica ce ține de sistemele mediate de comunicare, *kitting*. Este de observat, din exemplul preluat de la James Peck, inclus în *Prison Etiquette : The Convict's Compendium of Useful Information*, scurta descriere a acestui mod de comunicare, care ne permite comparația cu practica transmiterii *exivelor*, prin intermediul *caleștilor*. Dacă acestea din urmă sunt exterioare, circulând din fereastră în fereastră, *kitting*-ul, în prezentarea lui Peck, este practicat cu ușile și ferestrele închise : sforile lungi de doi metri și jumătate aveau la un capăt mesajul scris sau ziarul, iar la celălalt capăt un disc din metal, desprins de la instalația de încălzire, care, aruncat pe sub ușă, trăgea bilețelul sau cotidianul după el, până în una dintre camerele opuse, unde intra în același fel, prin fanta dintre podea și ușă.

În *Tehnicile de comunicare*, din capitolul „Relații sociale în comunitatea penitenciară”, D. Clemmer sistematizează acest tip de informații, din punctul de vedere al „angajatului de rang superior”, după cum ar spune Goffman. Mesajele scrise, schimbate între deținuți (*kites*) sunt diferențiate de scrisorile transmise, în același mod ilegal, de un deținut către o persoană din afara penitenciarului (*underground kites*). Ambele tipuri de scrisori sunt adresate unor persoane cu care nu este posibilă vorbirea directă, nici

vederea, la momentul transmiterii : deținuți din alte echipe de muncă sau din alte spații de deținere, ale penitenciarului, respectiv externi ai penitenciarului, posibil membri binecunoscuți ai grupărilor din crima organizată, dar și simpli membri ai familiei, într-o comunicare mai frecventă decât o permit regulile sau una care, datorită conținutului, n-ar fi trecut de filtrele cenzurante ale penitenciarului. Purtătorii acestor mesaje – pentru că, spre deosebire de J. Peck, D. Clemmer nu prezintă căile impersonale, de comunicare – sunt oameni cu mai multe grade de libertate decât cel care comunică : comisionarii plasați în regimuri de executare mai puțin severe (*runners*), din același penitenciar, respectiv oamenii de încredere, vizitatori și chiar angajați ai penitenciarului.

În 1958, D. Clemmer (93) identifica posibile conținuturi ale corespondenței scrise clandestine, dintre deținuți : planuri de evadare, hrană, disciplină internă sau amoruri. Despre acestea, am putea descoperi că își păstrează valabilitatea, însă relevanța corespondenței scrise clandestine cred că e de câștigat prin punerea în legătură cu o teorie care, din nou, tratează despre incertitudine și care este în conexiune cu termenul *comunitate*, folosit și de D. Clemmer, în denumirea cărții sale. Despre teoria propusă de Elfreda Chatman este vorba în *Life in the Round*, dezvoltată în urma unei cercetări dintr-o închisoare de maximă siguranță, destinată femeilor. Observând rolul informației în penitenciar, de a înlesni schimbarea sistematică a comportamentului, pentru adaptarea la mediu, și de a schimba un *outsider* într-un membru atașat valorilor interne ale penitenciarului ; folosindu-se de concepte precum *cosmopolitan*, propus de R.K. Merton, care desemnează o orientare și un comportament social direcționat spre lumea din afara penitenciarului, sau *o lume mică*, prin care B. Luckmann indică lumea definită prin credințele împărtășite de membrii ei ; în felul acesta, E. Chatman ajunge să definească *life in the round* ca o formă publică a existenței, caracterizată printr-un grad înalt de imprecizie, de aproximare, și printr-o mare toleranță față de ambiguitate, față de

incertitudine. Ceea ce atrage atenția, în acest context, este afirmația dublă : membrii cu o astfel de existență nu vor căuta informație în afara granițelor lumii lor, decât dacă informația este percepută ca fiind absolut necesară, dacă există o așteptare colectivă conform căreia acea informație este relevantă și dacă există percepția că viața din acea lume aproximativă nu mai funcționează (214).

Observația, în cercetare, ar putea fi orientată către identificarea elementelor unei astfel de lumi, în penitenciarele de maximă siguranță, dar cu o localizare mai exactă : în situația executării pedepsei propriu-zise, a pedepsei (nu în *carantină și observație*, nici înainte de liberare). Este probabil ca, printre aceste elemente de identificare să se afle și corespondența internă scrisă, clandestină, ca potențator al deculturării, ca un factor care contribuie la „pierderea sau incapacitatea de a achiziționa unele deprinderi recent dobândite de societatea largă” (Goffman, 1961/2004, 72).

Petiții

Acest tip de documente scrise, oficiale, ar putea arăta preocuparea persoanelor aflate în pragul liberării din penitenciar sau a persoanelor nu demult liberate, față de exercitarea unor roluri sociale funcționale, o exprimare practică a angajamentului social al acestora. O analiză, chiar limitată, dezvoltă mai degrabă disfuncționalități.

Limitarea analizei vine din aceea că au fost vizate petițiile (11 la număr) venite din partea persoanelor aflate în preajma liberării din penitenciar, care au ajuns să fie soluționate de instituția probațiunii, în perioada ianuarie 2009 – mai 2010. Dintre acestea, opt au fost adresate, inițial, Președinției României și trei, Ministrului Justiției.

Dintre persoanele care au petiționat, opt se aflau încă în penitenciar (în Drobeta-Turnu Severin, Craiova, Giurgiu, Poarta Albă, Tulcea, Vaslui, Iași, Satu Mare), iar trei se liberaseră de puțin timp ; trei persoane

au mai trecut printr-o instituție totală (două, prin orfelinat, iar una, printr-o altă detenție). Media de vârstă a acestora este de 32 de ani și 6 luni.

Analizând conținutul petițiilor, se poate distinge între persoane liberate și deținuți aflați foarte aproape de liberarea din penitenciar. Pentru prima categorie sunt comune preocuparea pentru locuire și pentru actualizarea cărții de identitate, la care se adaugă grija pentru venit sau loc de muncă ; o petiție specială (și pentru că este singura transmisă prin poșta electronică) reclamă „nefuncționalitatea instituțiilor statului”. Pentru a doua categorie se pătează ordinea preocupărilor : locuire, loc de muncă și carte de identitate, la care se adaugă o solicitare de bani, o solicitare de activare a protecției martorilor și o solicitare de informații privitoare la „programe de reintegrare socială a persoanelor liberate din penitenciar”.

Liberarea din penitenciar ar putea fi tratată ca o „bifurcație” în biografia persoanelor condamnate la o pedeapsă cu executare, fiind vizată reacția lor în situație de incertitudine raportată la interpretarea rolurilor sociale (White, Godart, Thiemann, 2010, 291). O primă analiză arată – pe de o parte – grija pentru nevoile bazale a persoanelor aflate în preajma liberării, și – pe de altă parte – orientarea petițiilor acestora, către instituții de înaltă centralitate, ceea ce conduce la întârzierea răspunsurilor (prin reorientarea petițiilor). Și pentru instituția penitenciară este important acest „punct de cotitură”, reprezentat de liberarea persoanelor deținute, atât timp cât spre exemplu, *Bilanțul 2009*, al Administrației Naționale a Penitenciarelor, înregistrează un raport impresionant, de jumătate, între numărul persoanelor aflate în detenție, la data de 31.12.2009, și cel al persoanelor ieșite din penitenciar (în majoritate, liberate), 26716/13271 (4). În consecință, preocuparea pentru „ce va fi după” sau pentru „ce este imediat după” liberarea din penitenciar s-ar putea descoperi a fi comună, individuală, comunitară și instituțională.

Normele din România ultimilor 50 de ani, privitoare la corespondența scrisă a persoanelor deținute

Trei repere normative principale vor fi comparate, în funcție de referirile lor la corespondența scrisă, a persoanelor deținute : Legea privind executarea pedepselor, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 132 din 18 noiembrie 1969 (pe care o voi numi Legea din 1969), Legea privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 627 din 20 iulie 2006 (care va fi apelată ca Legea din 2006) și Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 329 din 19 mai 2010 (Legea din 2010).

În secțiunea precedentă, petițiile analizate s-au supus reglementărilor, încă în vigoare, ale articolului 44, al Legii din 2006 :

1) Dreptul de petiționare al persoanelor aflate în executarea pedepselor privative de libertate este garantat.

2) Petițiile și răspunsul la acestea au caracter confidențial și nu pot fi deschise sau reținute.

3) În sensul prezentei legi, termenul petiție include orice cerere sau sesizare adresată autorităților publice, instituțiilor publice, organelor judiciare, instanțelor sau organizațiilor internaționale.

Spre comparație, în Legea din 1969, acest drept este doar amintit, între altele :

Art. 17. Condamnații au dreptul la odihnă, plimbare, asistență medicală, dreptul de a petiționa, de a primi vizite, pachete cu alimente sau îmbrăcăminte ori medicamente, cărți, ziare, reviste, țigări, de a primi și trimite corespondență și sume de bani.

Aceeași Lege, din 1969, vorbește despre condiționările acordării dreptului la corespondență persoanelor deținute, ceea ce făcea posibilă transformarea acestui drept în obiect

al unor sancțiuni (față de persoanele cu vârstă mai mare de 18 ani) și recompense :

Art. 18. Drepturile condamnaților de a primi vizite, pachete și țigări, de a primi și trimite corespondență se acord în raport cu natura infracțiunii, durata pedepsei, existența stării de recidivă, folosirea la muncă, comportarea și receptivitatea la acțiunea de reeducare.

Art. 20. Corespondența, cărțile, ziarele și revistele, al căror conținut este apreciat de comandantul penitenciarului ca necorespunzător procesului de reeducare al condamnatului, se rețin și se păstrează la locul de deținere, predându-i-se acestuia la punerea în libertate.

Corespondența cu conținut necorespunzător se înaintează, dacă este cazul, organelor competente.

Art. 21. Pentru încălcarea regulilor de disciplină se pot lua împotriva condamnaților una dintre următoarele măsuri disciplinare : [...] b) retragerea unuia, a mai multora, sau a tuturor drepturilor de a primi vizite, pachete, de a primi și trimite corespondența, pentru perioada la care au dreptul ; [...]

Măsurile prevăzute la literalele a-d se iau de către comandantul penitenciarului.

Art. 22. Împotriva condamnaților minori nu se poate lua măsura reținerii dreptului la corespondență [...].

Art. 23. Condamnaților care dau dovezi temeinice de îndreptare, sunt disciplinați, muncesc conștiincios, îndeplinesc sau depășesc în mod obișnuit normele de producție, ori ale căror propuneri de invenții, inovații și raționalizări sunt însușite de organele competente li se pot acorda de comandantul penitenciarului următoarele recompense : a) suplimentarea drepturilor la pachete, vizite și corespondență ; b) ridicarea unei măsuri disciplinare luate anterior.

Legea din 2006 accentuează asupra confidențialității dreptului – garantat – al persoanelor deținute, prevăzând excepții, în limite și condiții bine precizate :

Art. 45.

1) Dreptul la corespondență al persoanelor aflate în executarea pedepselor privative de libertate este garantat.

2) Corespondența are caracter confidențial și nu poate fi deschisă sau reținută decât în limitele și în condițiile prevăzute de lege.

3) În scopul prevenirii introducerii în penitenciar, prin intermediul corespondenței, a drogurilor, substanțelor toxice, explozibililor sau a altor asemenea obiecte a căror deținere este interzisă, corespondența poate fi deschisă, fără a fi citită, în prezența persoanei condamnate.

4) Corespondența poate fi deschisă și reținută dacă există indicii temeinice cu privire la săvârșirea unei infracțiuni. Persoana aflată în executarea pedepsei privative de libertate este înștiințată în scris, de îndată, cu privire la luarea acestor măsuri, iar corespondența reținută se clasează într-un dosar special care se păstrează de administrația penitenciarului.

5) Deschiderea și reținerea corespondenței, potrivit alin. 4), se pot face numai pe baza dispozițiilor emise, în scris și motivat, de către judecătorul delegat pentru executarea pedepselor privative de libertate.

6) Dispozițiile alin. 3) și 4) nu se aplică în cazul corespondenței cu apărătorul, cu organizațiile neguvernamentale care își desfășoară activitatea în domeniul protecției drepturilor omului, precum și cu instanțele sau organizațiile internaționale a căror competență este acceptată ori recunoscută de România.

7) Persoanele aflate în executarea pedepselor privative de libertate pot primi și expedia scrisori în limba maternă, cu respectarea prevederilor alin. 1)-6).

Art. 46.

1) Pentru asigurarea exercitării dreptului de petiționare și a dreptului la corespondență, directorul penitenciarului are obligația de a lua măsurile corespunzătoare pentru punerea la dispoziție persoanei condamnate a materialelor necesare, precum și pentru instalarea de cutii poștale în interiorul penitenciarului.

2) Petițiile și corespondența sunt colectate de către personalul furnizorului de servicii poștale, căruia i se asigură accesul în interiorul penitenciarului.

3) Personalul furnizorului de servicii poștale este însoțit în interiorul penitenciarului de o persoană anume desemnată de directorul penitenciarului.

4) Răspunsul la petiții și corespondența adresată persoanelor aflate în executarea pedepselor privative de libertate se predau de îndată destinatarului, sub semnătură.

5) Cheltuielile ocazionate de exercitarea dreptului de petiționare și a dreptului la corespondență sunt suportate de către persoanele aflate în executarea pedepselor privative de libertate. În cazul în care aceste persoane nu dispun de mijloacele bănești necesare, cheltuielile pentru exercitarea dreptului de petiționare prin cereri și sesizări adresate organelor judiciare, instanțelor sau organizațiilor internaționale a căror competență este acceptată ori recunoscută de România și cele pentru exercitarea dreptului la corespondență cu familia, apărătorul și cu organizațiile neguvernamentale care își desfășoară activitatea în domeniul protecției drepturilor omului sunt suportate de către administrația penitenciarului.

Legea din 2010 extinde preocuparea față de posibilitatea introducerii în penitenciar a „drogurilor, substanțelor toxice, explozibililor sau a altor asemenea obiecte a căror deținere este interzisă”, prin corespondența indicată mai jos :

17. La articolul 45, alineatul 6) se modifică și va avea următorul cuprins :

6) „Dispozițiile alin. 4) nu se aplică în cazul corespondenței cu apărătorul, cu organizațiile neguvernamentale care își desfășoară activitatea în domeniul protecției drepturilor omului, precum și cu instanțele sau organizațiile internaționale a căror competență este acceptată ori recunoscută de România.”

Reglementarea corespondenței scrise a persoanelor deținute, așa cum s-a putut observa mai sus, pare a conține un obiectiv implicit, care, în normele Serviciului Corecțional din Canada – invocate aici, pentru contextualizarea studiului lui Rowley (2005) –, este foarte clar și de la început numit ca obiectiv strategic :

1. A încuraja persoanele deținute să mențină și să dezvolte legături cu familia și comunitatea [...], în acord cu principiul protecției publicului, a angajaților și a persoanelor deținute.

În același set de norme, din Canada, este loc și pentru exprimarea unei preocupări, în

egală măsură utilă, nediscriminatorie și – din nou – explicită :

4. Persoanele deținute care nu au abilitatea de a citi sau de a scrie sunt îndreptățite la asistență din partea unei persoane care să le ajute la scrierea și citirea corespondenței.

În cele ce urmează...

...Cercetarea corespondenței scrise a persoanelor deținute nu va fi un scop, în sine, nicidecum. În fapt, va fi orientată către observarea diverselor forme ale ei, în funcțiile lor, atât de diferite, de potențiali purtători de factori integratori în comunitatea penitenciară sau în cea exterioară penitenciarului, aflați la îndemâna persoanelor deținute.

Continuarea *comparațiilor teoretice* (vezi Corbin, Strauss, 1990/2008), în încercarea de a *construi noi teoretizări din precedentele teorii* (v. Strauss, 1987), se va desfășura în paralel cu analizarea corespondenței scrise a unor persoane deținute în penitenciare de maximă siguranță.

Mai mult decât orientarea către documentele scrise, intenționăm lărgirea orizontului și spre documente vizuale, precum fotografiile primite de persoanele deținute din afara penitenciarului sau fotografiile realizate de către cercetător, în penitenciar, care ar putea aduce informații despre traseele „caleștilor”, de exemplu. Mai jos, atașez o imagine, ca o metaforă a mesagerilor care pot trece dincolo de granițele instituțiilor totale.

Figura 1. Porumbel în Penitenciarul de Maximă Siguranță din Giurgiu

Notă

1. Articolul face parte din proiectul *Deculturarea ca efect al detenției. Resocializarea în contextul regimului progresiv și regresiv de executare a pedepselor privative de libertate*, finanțat prin Programul Național IDEI, Proiecte de Cercetare Exploratorie, Competiția 2008, Cod CNCISIS 1977.

Bibliografie

- Acland, C. (ed.). (2007) *Residual Media*. Minneapolis : University of Minnesota Press. <http://books.google.com> (accesat în mai 2010).
- Becker, H. (1967) *Whose Side Are We On?*, în *Social Problems* 14, 239-47.
- Berger, P. și Luckmann, T. [1966] (1999) *Construirea socială a realității. Tratat de sociologie a cunoașterii*. București : Editura Univers.
- Braman, D. [1968] (2007) *Doing Time on the Outside : Incarceration and Family Life in Urban America*. Michigan : The University of Michigan Press. <http://books.google.com> (accesat în mai 2010).
- Chenitz, C. și Swanson, J. (1986) *From Practice to Grounded Theory : Qualitative Research in Nursing*. Menlo Park : Addison-Wesley Publishing Company.
- Clemmer, D. [1940] (1958) *The Prison Community*. New York : Holt, Rinehart and Winston.
- Colin, J.-P. [1990] (2006) *Argot & français populaire*. Paris : Larousse.
- Comfort, M. (2007) *Doing Time Together : Love and Family in the Shadow of the Prison*. <http://books.google.com> (accesat în mai 2010).
- Commissioner's Directive 085/17.12.2001, Correctional Service Canada. <http://www.csc-scc.gc.ca/text/plcy/doc/085-cd.pdf> (accesat în mai 2010).
- Corbin, J. și Strauss, A. [1990] (2008) *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Londra : Sage Publications.
- Goffman, E. [1961] (2004) *Aziluri. Eseuri despre situația socială a pacienților psihiatrici și a altor categorii de persoane instituționalizate*. Iași : Editura Polirom.
- Green, J. [1998] (2000) *The Cassell Dictionary of Slang*. Londra : Cassell & Co.

- Istodor, E. [2005] (2008) *Viețașii de pe Rahova. Din mărturiile unor condamnați pe viață*. Iași: Editura Polirom.
- Havel, V. (2009) *Scrisori către Olga*. București: Editura Art.
- Legea privind executarea pedepselor, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 132 din 18 noiembrie 1969.
- Legea privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 627 din 20 iulie 2006.
- Legea pentru modificarea și completarea Legii nr. 275/2006 privind executarea pedepselor și a măsurilor dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, *Monitorul Oficial al României*, Partea I, nr. 329 din 19 mai 2010.
- Matthews, R. (1999) *Doing Time: An Introduction to the Sociology of Imprisonment*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan Press.
- Rowley, A. (2005) „*Bringing the Outside World In*”: *Canadian Prisoners' Correspondence with Claire Culhane, Activist an Penal Abolitionist, 1976-1996*. <http://ir.lib.sfu.ca> (accesat în mai 2010).
- Simecka, M. (2002) *Letters from Prison*. Praga: Twisted Spoon Press.
- Strauss, A. (1987) *Qualitative Analysis for Social Scientist*. Cambridge: Cambridge University Press.
- White, H., Godart, F. și Thiemann, M. (2010) Les bifurcation sont la regle et non l'exception: perspectives sur les differentes formes d'incertitude, în Bessin, M., Bidart, C. și Grossetti, M., *Bifurcations. Les sciences sociales face aux ruptures et a l'evenement*. Paris: Edition La Decouverte.
- Zafiu, R. (2009) Exive sau ixive, în *România literară*, 25. <http://www.romlit.ro> (accesat în mai 2010).
- Zamfir, C. [1990] (2005) *Incertitudinea. O perspectivă psihosociologică*. București: Editura Economică.

Primit la redacție: iunie, 2010